

Karl Marx / Friedrich Engels: *Gesamtausgabe (MEGA)*.
Zweite Abteilung. "Das Kapital" und Vorarbeiten.
Redaktionskommission des Zweiten Abteilung:
Alexander Malysch (Leiter), Larissa Miskewitsch, Roland Nietzold,
Hannes Skambraks.

Anden Afdeling af MEGA omfatter Marx' hovedværk, *Das Kapital*, og samtlige bevarede forarbejder hertil. Afdelingen indeholder således de afgørende kilder til forståelse af *Das Kapital* og dens tilblivelse. Ifølge planerne vil afdelingen komme til at bestå af 13 bind i 22 bøger. Arbejdet på de første bind blev påbegyndt i 1970, og i 1976 blev det første bind offentliggjort.

At medtage alle tekster af Marx og Engels, der på den ene eller anden måde kan fortolkes som trin frem mod affattelsen af *Das Kapital* ville selvsagt have sprængt alle rammer. Det samme ville alle skrifter af Marx og Engels med overvejende økonomisk indhold. Afdelingen indeholder således kun skrifter, der fortolkes som direkte forarbejder til *Das Kapital*.

Marx og Engels påbegyndte allerede arbejdet med kritikken af den politiske økonomi i 1843. Disse studier resulterede i en lang række skrifter af afgørende betydning for udviklingen af den materialistiske historieopfattelse, f.eks.: Engels' "Omrids af en kritik af nationaløkonomien" fra 1843-44¹, Marx' *Økonomisk-filosofiske manuskripter* fra 1844², Marx og Engels' *Den tyske ideologi* fra 1845-46³, Marx' *Filosofiens elendighed* fra 1847⁴, Marx' foredragsrække om "Lønarbejde og kapital" fra 1847⁵ og Marx' "Tale om frihandelsspørgsmålet" fra 184.⁶ Selv om Marx og Engels allerede i disse arbejder betragtede kapitalismen som en historisk specifik produktionsform, baseret på udbytning, bevægede de sig i denne periode inden for den klassiske borgerlige politiske økonomis teoretiske rammer. Skrifterne fra denne periode tilhører således den marxistiske økonomiske teoris forhistorie.⁷ De er derfor ikke omfattet af MEGA's Anden Afdeling.

1 Friedrich Engels: "Umrisse zu einer Kritik der Nationalökonomie" [oktober 1843 - januar 1844], MEGA, bd. I/3, pp. 467-494.

2 Karl Marx: *Ökonomisch-philosophische Manuskripte* [maj-august 1844], MEGA, bd. I/2, pp. 187-438.

3 Karl Marx und Friedrich Engels: *Die deutsche Ideologie. Kritik der neusten deutschen Philosophie in ihren Repräsentanten Feuerbach, B. Bauer und Stirner, und des deutschen Sozialismus in seinen verschiedenen Propheten* [1845-1846], MEW, bd. 3.

4 Karl Marx: *Misère de la philosophie. Réponse a La philosophie de la misère de M. Proudhon*, Paris-Bruxelles 1847. (Dansk overs., Paludans Forlag, København 1973, samt i Karl Marx: *Skrifter i udvalg*, Rhodos, København 1974.)

5 Karl Marx: "Lohnarbeit und Kapital" [1847], MEW, bd. 6, pp. 397-423. (Dansk overs i Marx/Engels: *Udvalgte skrifter*, Tiden, København 1952, bd. 1, pp. 74-100).

6 Karl Marx: *Discours sur la question du libre échange, prononcé à l'Association Démocratique de Bruxelles* [9. januar 1848], Bruxelles 1848. (Dansk overs. i Marx/Engels: *Verdensmarkedet*, Modtryk, Århus, 1977, bd. 1, pp. 11-26).

7 Jvf. bl.a. W. S. Wygodski [V. S. Vygotskij]: *Das Werden der ökonomischen Theorie von Marx und der wissenschaftliche Kommunismus* [1975], Berlin 1978, pp. 50-54 et passim.

I juli 1850 gik Marx i gang med intensive studier af såvel den borgerlige politiske økonomi som den kapitalistiske virkelighed.⁸ Disse studier varede ved til efteråret 1857 og resulterede i en omfattende række ekscerphæfter. Ekscerphæfterne fra denne periode offentliggøres naturligvis i MEGA's Fjerde Afdeling. Dog er en enkelt teoretisk ekskurs fra disse ekscerphæfter, hvori Marx anstillede egne betragtninger om pengeteorien, blevet offentliggjort i Første Afdeling.⁹

Først i efteråret 1857 begyndte Marx at udarbejde de teoretiske resultater af denne syvårige forskningsindsats. MEGA's Anden Afdeling begynder her.

Strukturen af Anden Afdeling svarer nøje til faserne i *Das Kapital*'s tilblivelses-historie:

- 1857-58, bd. 1: Råudkastet til *Das Kapital* eller *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie* (to bøger plus apparat, i alt 1182 pp.).
- 1858-61, bd. 2: *Zur Kritik der politischen Ökonomie. Erstes Heft* (én bog plus apparat, i alt 507 pp.).
- 1861-63, bd. 3: Andet udkast til *Das Kapital* eller *Zur Kritik der politischen Ökonomie* (seks bøger plus apparat, i alt 3219 pp.).
- 1863-67, bd. 4: Tredje udkast til *Das Kapital*, bd. 1-3 (tre bøger plus apparat).
- 1867-94, bd. 5-13: Resterende manuskripter til *Das Kapital*, bd. 2 og 3 samt diverse autoriserede udgaver og oversættelser af *Das Kapital*.¹⁰

1857-58

I den sidste uge af august 1857 skrev Marx en metodologisk indledning til det forestående teoretiske arbejde.¹¹ Det var oprindeligt Marx' hensigt, at manuskriptet skulle trykkes som en indledning til det færdige værk, men denne tanke blev opgivet, "fordi det ved nærmere eftertanke forekommer mig, at enhver foregribelse af resultater, der først skal bevises, virker forstyrrende, og fordi den læser, der overhovedet vil følge mig, må beslutte sig til at stige op fra det enkelte til det almene."¹² Manuskriptet er ufærdigt, og dets fremtoning tyder bemærkelsesværdigt nok på, at Marx ikke har læst det igennem efter affattelsen (MEGA, bd. II/1 Apparater, pp. 766). Det kunne tyde på, at manuskriptet ikke har skullet tjene til egen afklaring, men kun er blevet skrevet som udkast til en indledning.

Fra oktober 1857 til maj 1858 skrev han et omfangsrigt manuskript fordelt over syv hæfter, i alt 316 manuskriptsider. Manuskriptet havde oprindeligt ingen titel.

⁸ Jvf. Wolfgang Jahn und Roland Nietzold: "Probleme der Entwicklung der Marxschen politischen Ökonomie im Zeitraum von 1850 bis 1863", *Marx-Engels-Jahrbuch*, bd. 1, Berlin 1978, pp. 145-174, og Wolfgang Jahn und Dieter Noske: "Zu einigen Aspekten der Entwicklung der Marxschen Forschungsmethode der politischen Ökonomie in den Londoner Heften (1850-1853)", *Marx-Engels-Jahrbuch*, bd. 6, Berlin 1983, pp. 121-147.

⁹ Karl Marx: "Reflection" [marts 1851], MEGA, bd. I/10, pp. 503-510.

¹⁰ Hvad angår redaktionskommissionens aktuelle planer for udgivelsen af MEGA's Afdeling, jvf. forlagsprospektet *Karl Marx/Friedrich Engels: Gesamtausgabe*. MEGA, Dietz Verlag, Berlin 1985.

¹¹ Karl Marx: "Einleitung" [august 1857], MEGA, bd. II/1.1, pp. 17-45. (Dansk overs. i Karl Marx: *Kritik af den politiske økonomi, grundrids*, Rhodos, København 1970, pp. 21-55; i Karl Marx: *Grundrids til kritikken af den politiske økonomi...*, bd. 1, Modtryk, Århus, 1974, samt i Karl Marx: *Skrifter i udvalg*, Rhodos 1974).

¹² Karl Marx: *Zur Kritik der politischen Ökonomie. Erstes Heft* [1859], MEGA, bd. II/2, p. 99.

Først på omslaget af Hæfte VII, påbegyndt i februar 1858, skrev han "(Political Economy Criticism of)", dvs. "Kritik af den politiske økonomi" (MEGA, bd. II/1, Apparat, pp. 26 f.). Manuskriptet er imidlertid idag internationalt kendt under den redaktionelle titel, hvorunder det første gang blev offentliggjort: *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie*.¹³ Ordet "Grundrisse" er taget fra et brev fra den 8. december 1857, hvori Marx fortæller Engels om sit arbejde.¹⁴ At redaktionen har besluttet at beholde den hævdvundne titel må bedømmes som en fornuftig disposition.

Den nye udgave af *Grundrisse* indeholder en del forbedringer i forhold til den hidtil anvendte udgave. Alle hidtil foreliggende udgaver af *Grundrisse* har været genoptryk af den første udgave, der blev udgivet i to bind i Moskva 1939 og 1941. Selv om den første udgave repræsenterede et fremragende stykke udgivelsesarbejde, havde den visse mangler. Disse er blevet udbedret i den nye udgave. Teksten er på ny blevet sammenholdt med håndskriften, og en del - heriblandt meningsforstyrrende - læsefejl er blevet rettet. F.eks. er ordet "Produktionspreis" blevet erstattet med ordet "Produktionsprozeß" tre steder på siderne 231-232. Det gør jo en forskel! Desuden er manuskriptets karakter af et arbejdsmanuskript nu bevaret. De talrige underoverskrifter, den første udgave var forsynet med, er udeladt. Marx' streger m.v. i margin er gengivet.¹⁵

I *Grundrisse* påviste Marx, at merværdi kan produceres og tilegnes i skønneste overensstemmelse med værdiloven, og at almen vareproduktion tilmed indebærer produktion og tilegnelse af merværdi. Til dette formål måtte han først give værditeorien et konsekvent videnskabeligt fundament. På dette grundlag kunne merværditeorien så udvikles. I *Grundrisse* afdækker Marx således for første gang det grundlæggende produktionsforhold i den kapitalistiske samfundsformation,¹⁶ udbytningsrelationen mellem kapital og lønarbejde, såvel som den indre sammenhæng mellem på den ene side "tyveriet af fremmed arbejde" og på den anden side den frie og jævnbyrdige udveksling af ækvivalenter. Han når afslutningsvis frem til, at vareformen er udgangskategorien for kapitalismens politiske økonomi. Marx startede ikke manuskriptet (som *Das Kapital*) med en analyse af varen, men med en kritik af den proudhonistiske pengeteori. Men på manuskriptets næstsidste side anfører han pludselig en ny overskrift:

¹³ Karl Marx: *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie (Rohentwurf) 1857-1858*, Moskva 1939 og Karl Marx: *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie. Anhang 1850-1859*, Moskva 1941. Disse to bind blev fotomekanisk genoptrykt i ét bind, Berlin 1953. (Danske oversættelser: Karl Marx: *Grundrids til kritikken af den politiske økonomi...*, Mødtryk, Århus, 1974-77 og Karl Marx: *Grundrids til kritikken af den politiske økonomi...*, Rhodos, København 1974-78.)

Hovedæren for udgivelsen af *Grundrisse* må tilskrives den sovjetiske Marx-Engels-forsker Pavel Veller. Han ledede den arbejdsgruppe, der udgav *Die deutsche Ideologie* i MEGA. Og da dette arbejde var afsluttet i 1932, helligede han sig i ni år helt og fuldt udgivelsen af Marx' manuskript fra 1857-58. Næppe var dette arbejde fuldført, før han døde i en alder af 38 år. Han faldt som frivillig ved fronten en af de første dage efter det fascistiske angreb. (Hannes Skambraks: "Publikationen des 'Kapitals' und seiner Vorarbeiten in der UdSSR. Sowjetische Forschungsergebnisse zur Wirkungsgeschichte des Marxschen Hauptwerkes", i: *Beiträge zur Geschichte der Marx/Engels-Forschung und -Edition in der Sowjetunion und der DDR*, Berlin 1978, pp. 128-136).

¹⁴ Karl Marx til Fr. Engels, 8. december 1857; MEW, bd. 29, p. 223.

¹⁵ Bd. II/1 er bearbejdet af Vitalij Vygodskij, Vladimir Brusjlinskij, Larisa Miskevitz og Aleksandr Syrov.

¹⁶ Jvf. [Vitalij Vygodskij]: "Die 'Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie' und ihr Platz im Kamps um die ökonomische Lehre der Arbeiterklasse", *Marx-Engels-Jahrbuch*, bd. 1, Berlin 1978, pp. 175-203.

”1) Værdi”

og skriver så: “Dette afsnit hører hjemme forrest. Den første kategori, hvori den borgerlige rigdom fremstår, er *varen*.”¹⁷. Dermed var et afgørende metodologisk problem i kapitalismens politiske økonomi blevet løst.¹⁸

1858-61

Da værdi- og merværditeorien således grundlæggende var udviklet, gik Marx ufortøvet i gang med at omarbejde værket til udgivelse. Planen var, at værket skulle udgives i en række hæfter under titlen *Zur Kritik der politischen Ökonomie*. Det første hæfte skulle indeholde tre kapitler: 1. værdien, 2. pengene, 3. kapitalen i almindelighed.¹⁹ I august 1858 begyndte Marx at udarbejde urteksten til det første hæfte. Men i oktober konkluderede han, at hæftet ville blive for omfangsrigt og besluttede at nøjes med at medtage de to første kapitler i dette hæfte. Han afbrød derfor arbejdet med dette manuskript og begyndte i november at skrive den endegyldige tekst til det første hæfte. Den bevarede del af manuskriptet er blevet offentliggjort under titlen *Zur Kritik der politischen Ökonomie. Urtext*.²⁰ Det første hæfte, indeholdende værdi- og penge-teorien, udkom i Berlin i 1859 under titlen: *Zur Kritik der politischen Ökonomie. Erstes Heft*.²¹ Dette værk er udgør kernen i bd. II/2, der desuden - foruden *Urteksten* - indeholder en række mindre manuskripter fra perioden 1861-63 samt Engels' anmeldelse af *Zur Kritik der politischen Ökonomie*. I den nu foreliggende udgave af *Zur Kritik der politischen Ökonomie. Erstes Heft* er der foretaget en del korrekturrettelser i overensstemmelse med Marx' anvisninger i et eksemplar af bogen.

17 Karl Marx: *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie*, MEGA, bd. II/2, p. 740.

18 Om betydningen af begrebet om “udgangskategorien” hos Marx, jvf. E. W. Iljenkow [E. V. Iljenkov]: *Die Dialektik des Abstrakten und Konkreten im “Kapital” von Karl Marx* [1960], Westberlin 1979.

Om Marx' opdagelse af udgangskategorien for kapitalismens politiske økonomi, jvf. Wolfgang Jahn: “Die Entwicklung der Ausgangskategorie der politischen Ökonomie des Kapitalismus in den Vorarbeiten zu Marx' 'Kapital'”, i: Roland Nietzold, Hannes Skambraks und Günter Wermusch (red.): *...unsrer Partei einen Sieg erringen. Studien zur Entstehungsgeschichte des “Kapitals” von Karl Marx. Ein Sammelband*, Berlin 1978, pp. 66-79, og Dittmar Zengerling: “Zur Untersuchung der Ausgangskategorie in der Herausbildung der Marxschen politischen Ökonomie”, *Arbeitsblätter zur Marx-Engels-Forschung*, Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg, Halle (Saale), nr. 10, 1979, pp. 64-73..

19 Marx til Lassalle, 11. marts 1858; MEW, bd. 29, p. 554.

20 MEGA, bd. II/2, pp. 17-94. *Zur Kritik der politischen Ökonomie. Urtext* blev første gang offentliggjort i *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie. Anhang 1850-1859*, Moskva 1941. (Dansk overs. i Karl Marx: *Vare - Penge - Kapital...*, Modtryk, Århus 1974, pp. 115-202, samt i de to ovenfor anførte oversættelser af *Grundrisse*.)

21 MEGA, bd. II/2, pp. 95-245. (Dansk overs. i Karl Marx: *Skrifter i udvalg*, Rhodos, København 1974.)

1861-63

I august 1861 genoptog Marx arbejdet med værket med det forsæt at udarbejde det næste hæfte. Det skulle indeholde kapitel 3, "Kapitalen i almindelighed".²² Fra august 1861 til marts 1862 skrev Marx fem hæfter til afsnit 1, "Kapitalens produktionsproces" (MEGA, bd. II/3.1). For så vidt fulgte han sin plan fra sommeren 1861.²³ Men i marts 1862, mens han var i færd med at udarbejde teorien om den relative merværdi, begyndte han på en ekskurs på ti hæfter, i alt ca. 720 manuskript-sider. Denne ekskurs indeholder et udkast til det i dispositionen forudsete punkt 5 om "Teorier om merværdien".²⁴ I december 1862 udarbejdede Marx dernæst et udkast til afsnit 3, "Kapital og profit". Umiddelbart mente han dermed at have afsluttet manuskriptet og satte sig for at begynde at renskrive værket, som han nu havde besluttet sig for at give titlen *Das Kapital*.²⁵ Fra januar og til juli 1863 udarbejder han imidlertid yderligere syv hæfter. Først to hæfter i tilknytning til problematikken "Kapital og profit" (MEGA, bd. II/3.5); dernæst vendte han tilbage til spørgsmålet om den relative merværdi, som han helligede godt tre hæfter.²⁶ I de sidste to hæfter beskæftigede han sig med flere spørgsmål, bl.a. merværdiens forvandling til kapital og reproduktionsteorien. Alt i alt udgør manuskriptet 23 hæfter eller ca. 1500 manuskript-sider. Det er dermed det største manuskript fra Marx' hånd.²⁷

Hvorfor ændrede Marx arbejdsplan i marts 1862? Nogle teoretiske spørgsmål behøvede åbenbart afklaring.

I manuskriptet fra 1857-58 havde Marx arbejdet på grundlag af en skarp skelnen mellem "det almene", "det særlige" og "det enkelte", mellem "kapitalen i almindelighed", kapitalens "reale bevægelser" og "de mange kapitaler". Den borgerlige politiske økonomi havde antaget som givet, at den kapitalistiske produktionsform er den naturlige. Mentalt blokerede af bourgeoisiets ahistoriske klassestandpunkt kunne de ikke skelne konsekvent mellem form og indhold, mellem fremtoning og væsen. Værdien blev således forvekslet eller direkte identificeret med dens fremtrædelsesformer (kostpris, markedspris), og merværdien blev ikke betragtet som sådan, adskilt fra dens særlige former (industriel profit, handelsprofit, rente, jord-

22 Karl Marx: *Zur Kritik der politischen Ökonomie (Manuskript 1861-1863)*; MEGA, bd. II/3.1, pp. 3,4.

23 Karl Marx: "Planentwurf zum Kapitel über das Kapital" [sommeren 1861, muligvis foråret 1859], MEGA, bd. II/2, pp. 256-263.

24 MEGA, bd. II/3.2-3.4. (Dansk overs.: Karl Marx: *Teorier om merværdien*, Rhodos, København 1979).

Theorien über den Mehrwert blev første gang udgivet af Karl Kautsky i 1905-10 i stærkt redigeret skikkelse. Den idag alment anvendte udgave blev udgivet i Moskva i 1954-61 i en russisk oversættelse og på originalsproget i Berlin 1956-62. Hovedkraften bag denne udgave var Vladimir Brusjlinskij. Denne udgave gengiver ikke manuskriptet som et arbejdsmanuskript, men i en form, der sætter det i stand til at fungere som det af Marx forudsete fjerde, teorihistoriske bind af *Das Kapital*. (Marx til Louis Kugelmann, 13. oktober 1866; MEW, bd. 31, pp. 533 f.) En sådan redigering er påkrævet, for at manuskriptet skal kunne tjene til studieformål, og er derfor berettiget.

25 Marx til Louis Kugelmann, 28. december 1862; MEW, bd. 30, p. 639.

26 Karl Marx: *Zur Kritik der politischen Ökonomie (Manuskript 1861-1863)*; MEGA, bd. II/3.6, pp. 1895-2207.

27 MEGA, bd. 3.1-3.6.

Blandt de mange forskere, der i fællesskab bærer æren for udgivelsen af dette værk kan nævnes Hannelore Drohla, Bernd Fischer, Wolfgang Focke, Wolfgang Jahn, Jürgen Jungnickel, Manfred Müller, Christel Sander, Artur Schnickmann, Hannes Skambraks og Carl-Erich Vollgraf.

rente). For at overvinde disse begrænsninger koncentrerede Marx sig i *Grundrisse* udelukkende om det abstrakt-almene begreb om "kapitalen i almindelighed", dvs. de væsentlige egenskaber ("differentia specifica"), der karakteriserer kapitalen til forskel fra andre historiske former for rigdom, og som adskiller kapitalen fra lønarbejdet, og abstraherede bevidst fra fremtrædelsesformerne. På grundlag af denne strenge metodologiske skelnen lykkedes det Marx at formulere værdi- og merværditeorien. I *Grundrisse* er denne formidable teoretiske indsats synlig for os andre.

Det problem, der åbenbarede sig for Marx i begyndelsen af 1862, var, at den skarpe skelnen mellem "kapitalen i almindelighed" og kapitalens "reale bevægelse", der havde haft sin uomtvistelige forskningsmæssige berettigelse ved den grundlæggende udformning af værdi- og merværditeorien, ikke længere var hensigtsmæssig i samme ensidige form.

Marx var som anført i begyndelsen af 1862 i færd med at udarbejde teorien om den relative merværdi. Denne teori kan imidlertid ikke udarbejdes inden for det abstrakt-almene begreb om "kapitalen i almindelighed".

Motivet for at øge arbejdets produktivkraft udgår fra produktionsforholdene. I den kapitalistiske samfundsformation er bestræbelser for at øge arbejdets produktivkraft motiveret af tilegnelse af ekstramerværdi. Marx inddrager da også begrebet om ekstramerværdien i udviklingen af teorien om den relative merværdi i den første del af manuskriptet.²⁸ Begrebet om ekstramerværdien overskrider imidlertid rammerne for begrebet om "kapitalen i almindelighed".²⁹ Marx erkendte således åbenbart i løbet af arbejdet med at undersøge samspillet mellem produktionsforhold og produktivkræfter i den kapitalistiske samfundsformation, at det var nødvendigt yderligere at afklare forholdet mellem det almene, det særlige og det enkelte i den kapitalistiske økonomiske samfundsformation.

I dette arbejde udviklede han teorien om profitrates udligning til en gennemsnitlig profirate og teorien om værdiens forvandling til produktionspris. Han kunne dermed på basis af merværditeorien forklare de særlige, afledte former for merværdi. De særlige merværdiformer - den industrielle profit, handelsprofiten, renten og jordrenten - tilhører ikke "kapitalen i almindelighed". De er imidlertid væsentlige, nødvendige produktionsforhold i den kapitalistiske økonomiske samfundsformation; de tilhører "begrebet om kapitalen". Mens "kapitalen i almindelighed" er et abstrakt-almene begreb, er "begrebet om kapitalen" et konkret-almene begreb.³⁰ Det abstrakt-almene begreb repræsenterer de væsentlige bestemmelser, der kendetegner kapitalen som sådan. Det konkret-almene begreb omfatter derimod tillige de væsentlige modsigelser, de specifikke forhold, der ikke kendetegner kapitalen som sådan, men er et væsentligt og nødvendigt forhold i den kapitalistiske økonomiske samfundsformation. Som resultat af sine omfattende overvejelser konkluderede Marx således, at begrebet om "kapitalen i almindelighed" havde udtjent sin funktion. Hans kritik af den politiske økonomi skulle ikke længere indledes med en fremstilling af "kapitalen i almindelighed", men med en fremstilling af

28 Jvf. Karl Marx: *Zur Kritik der politischen Ökonomie (Manuskript 1861-1863)*; MEGA, bd. II/3.1, pp. 216-218, 293, 302 f.

29 Jürgen Jungnickel: "Die Ausarbeitung der Theorie von der ökonomischen Gesellschaftsformation und die Theorie des relativen Mehrwerts (1861 bis 1863)", *Marx-Engels-Jahrbuch*, bd. 7, Berlin 1984, pp. 254-282.

30 Om forholdet mellem det abstrakt-almene og det konkret-almene, jvf. E. V. Iljenkov: *Die Dialektik des Abstrakten und Konkreten im "Kapital" von Karl Marx* [1960], Westberlin 1979.

“begrebet om kapitalen”. I januar 1863 sprængte Marx derfor de rammer, han havde lagt for fremstillingen. En ny disposition for værket blev udarbejdet.³¹

Da dette var afklaret, genoptog Marx - ligeledes i januar 1863 - analysen af den relative merværdi.

Når Marx i marts 1862 afbrød udfoldelsen af teorien om den relative merværdi for at udarbejde den gigantiske ekskurs om teorier om merværdien, kan det have haft en yderligere grund. Spørgsmålet om den kapitalistiske samfundsformations udviklingslove kan ikke besvares tilfredsstillende under opretholdelse af absolut adskillelse af “kapitalen i almindelighed” og “kapitalens reale bevægelse”. “Kapitalen i almindelighed” er historieløs. Den kapitalistiske samfundsformation er derimod ikke historieløs, og dens udviklingslove er et væsentligt aspekt ved “begrebet om kapitalen”. Og netop teorien om den relative merværdi leverer grundlaget for at forstå den kapitalistiske samfundsformations udviklingslove.

Afattelsen af udkastet til *Theorien über den Mehrwert* har således givetvis ikke alene skullet tjene til at afklare forholdet mellem det almene, det særlige og det enkelte i den kapitalistiske samfundsformation, men tillige skullet bidrage til at afklare formationens faktiske historiske udvikling, således som denne udvikling reflekteres i udviklingen af den borgerlige politiske økonomis teorier. Efter at have fremstillet den kapitalistiske samfundsformations udvikling gennem at undersøge kategoriernes historiske udvikling i *Theorien über den Mehrwert* undersøgte Marx hovedtrinene i den kapitalistiske produktionsmådes udvikling: For det første den *formelle subsumtion* af arbejdet under kapitalen i kraft af ekspropriationen af de umiddelbare producenter og etableringen af relationen mellem kapital og lønarbejde, det grundlæggende produktionsforhold i den kapitalistiske samfundsformation. For det andet den successive *reelle subsumtion* af arbejdet under kapitalen gennem udviklingen af samfundsmæssige produktivkræfter: fra simpel Kooperation over manufaktur arbejdsdeling og til storindustri (“mekanisk atelier”). Især undersøger Marx omhyggeligt maskineriets opkomst og udvikling, thi først gennem udviklingen af den store industri etableres den specifikt kapitalistiske produktionsmåde.³² “Ligesom man,” påpeger Marx, “når det drejer sig om successionen af forskellige økonomiske formationer ikke må forvente pludselige, skarpt adskilte perioder, må man heller ikke forvente sådanne, når det drejer sig om dannelsen af de forskellige økonomiske samfundsformationer.”³³ Med den revolutionære omvæltning af de politiske og ejendomsrættelige forhold etableres den nye økonomiske samfundsformation ikke på sit eget materielle grundlag, men med denne omvæltning indledes en historisk epoke, hvori de nye produktionsforhold foranlediger en omvæltning af produktivkræfterne; først derigennem etablerer den nye økonomiske samfundsformation sit eget materielle grundlag.

31 Karl Marx: *Zur Kritik der politischen Ökonomie (Manuskript 1861-1863)*; MEGA, bd. II/3.5, pp. 1861-1862.

Om forholdet mellem “kapitalen i almindelighed” og “begrebet om kapitalen” hos Marx, jvf. Manfred Müller: *Auf dem Wege zum “Kapital”. Zur Entwicklung des Kapitalbegriffs von Marx in den Jahren 1857-1863*, Berlin 1978.

32 Jvf. Jürgen Jungnickel: “Einige Bemerkungen zur Marxschen Analyse des Unterschieds von Werkzeug und Maschine”, *Beiträge zur Marx-Engels-Forschung*, Institut für Marxismus-Leninismus beim ZK der SED, Berlin, nr. 5, 1979, pp. 71-83, og Jürgen Jungnickel: “Zum Inhalt und zur Bedeutung der Marxschen Kategorien formelle und reelle Subsumtion der Arbeit unter das Kapital”, *Beiträge zur Marx-Engels-Forschung*, Institut für Marxismus-Leninismus beim ZK der SED, Berlin, nr. 11, 1982, pp. 117-125.

33 Karl Marx: *Zur Kritik der politischen Ökonomie (Manuskript 1861-1863)*; MEGA, bd. II/3.6, p. 1972.

Manuskriptet fra 1861-63 dokumenterer således den intime sammenhæng hos Marx mellem teorien om den økonomiske samfundsformations udvikling og teorien om kapitalismens politiske økonomi, mellem historieteori og økonomisk teori.

1863-67

Sommeren 1863 begyndte Marx at arbejde på det tredje udkast til værket, som anført nu under titlen *Das Kapital*. Frem til sommeren 1864 udarbejdede han et manuskript på 495 manuskriptsider til bd. 1. Af dette manuskript er kun nogle løse sider samt det afsluttende afsnit om “Resultaterne af den umiddelbare produktionsproces” blevet bevaret.³⁴ I september 1864 påbegyndte han et udkast til bd. 3. I december 1864 lagde han manuskriptet bort for at skrive et udkast til bd. 2 (*Manuskript 1*). Da dette manuskript var færdigt i sommeren 1865, genoptog han i september 1865 arbejdet med bd. 3. I december 1865 var manuskriptet til bd. 3 og dermed det tredje udkast til *Das Kapital* færdigt.³⁵ I alt fylder manuskripterne til tredje udkast 1219 manuskriptsider. Disse manuskripter, der endnu ikke har været offentliggjort i deres fuldstændighed, vil blive udgivet i de to første delbind af MEGA bd. II/4.³⁶ En række mindre manuskripter fra 1865-67 vil blive udgivet i et tredje delbind.³⁷

1867-94

Bd. 5-13 af Anden Afdeling vil primært indeholde de udgaver og oversættelser af de tre bind af *Das Kapital*, der blev udgivet eller autoriseret af Marx og Engels. Af disse er hidtil kun den første udgave af *Das Kapital* fra 1867 blevet udgivet i MEGA.³⁸ Selv om disse arbejder jo har været publiceret tidligere, har det for mange forskere været forbundet med praktiske vanskeligheder at få adgang til at studere flere af dem, ikke mindst første udgave af bd. 1, Hamburg 1867. Denne første udgave af *Das Kapital*, bd. 1, adskiller sig i flere henseender fra den alment anvendte fjerde udgave, udgivet af Engels i 1890,³⁹ først og fremmest ved udformningen af det første kapitel, hvor især afsnittet om “Værdiformen eller byt-værdien” mangler som selvstændigt afsnit. Til gengæld indeholder denne første

³⁴ Karl Marx: “Resultate des unmittelbaren Produktionsprozesses” [1864], *Arkiv Marksa i Engel'sa*, bd. 2 (7), Moskva 1933, pp. 3-268. Fotomekanisk genoptryk, Frankfurt am Main 1969. (Dansk overs.: *Resultater af den umiddelbare produktionsproces*, Modtryk, Århus 1974.)

³⁵ [Larisa Miskevitj, Mihail Ternovskij, Aleksandr Tjepurenko og Vitalij Vygdoskij]: “Zur Periodisierung der Arbeit von Karl Marx am 'Kapital' in den Jahren 1863 bis 1867”, *Marx-Engels-Jahrbuch*, bd. 5, Berlin 1982, pp. 294-322.

³⁶ MEGA, bd.II/ 4.1 forudses udgivet i 1987, bd. II/4.2 i 1990.

³⁷ Om Marx arbejde i denne periode, jvf. [Larisa Miskevitj og Vitalij Vygdoskij]: “Über die Arbeit von Marx am II. und III. Buch des 'Kapitals' in den Jahren 1866 und 1867”, *Marx-Engels-Jahrbuch*, bd. 8, Berlin 1985, pp. 198-212.

³⁸ Karl Marx: *Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie. Erster Band, Hamburg 1867*, MEGA, bd. II/5, 60* + 1092 pp.

³⁹ Denne udgave ligger til grund for gengivelsen af *Das Kapital* i MEW, bd. 23, og dermed for den danske oversættelse, *Kapitalen*, Rhodos, København 1970.

udgave et tillæg om "Værdiformen", som Marx ikke medtog i de senere udgaver.⁴⁰ Det bør desuden fremhæves, at den nu foreliggende udgave af *Das Kapital*, bd. 1, Hamburg 1867, udmærker sig ved at indeholde godt 300 sider forklarende noter, der bl.a. gengiver de tekster, Marx direkte eller indirekte henviser til. Det gør den særdeles velegnet til studiebrug.

Anden Afdeling vil endvidere indeholde de udkast til *Das Kapital*, bd. 2, som Marx skrev efter affattelsen af *Manuskript 1* fra december 1864 til sommeren 1865. Først og fremmest *Manuskript 2*, der blev udarbejdet fra slutningen af 1868 til sommeren 1870.

Endelig vil en række tekster, Marx udfærdigede efter 1867 med henblik på videre bearbejdelse af manuskriptet til *Das Kapital*, bd. 3 fra 1864-65, først og fremmest en matematisk behandling af forholdet mellem merværdiraten og profittaten, blive offentliggjort i Anden Afdeling.⁴¹

Konklusion

Det er endnu for tidligt at forsøge en samlet vurdering af betydningen af MEGA's Anden Afdeling for udviklingen af den marxistiske teori og for Marx-Engelsforskningen.

Det står dog allerede klart - navnlig i og med offentligørelsen af manuskriptet fra 1861-63 -, at den "kapitallogiske" fortolkning af *Das Kapital*'s tilblivelseshistorie er énsidig og uholdbar. Ved en overfladisk læsning af *Grundrisse* kan man forledes til at tro, at Marx' metode *generelt* byggede på en skarp skelnen mellem det almene, det særlige og det enkelte. Den "kapitallogiske" skole er generelt karakteriseret ved at bygge på en sådan overfladisk læsning.⁴² På grundlag af modstillingen af det almene, det særlige og det enkelte konstruerede "kapitallogikken" en en hel lærebygning af dikotomier; således modstillede man det logiske og det historiske, teori og empiri osv. Selv om MEGA's Anden Afdeling ikke er fuldstændig, dokumenterer den fyldestgørende, at den "kapitallogiske" fortolkning af udviklingen af den marxistiske teori om den kapitalistiske samfundsformations økonomiske bevægelseslov er en fordrejning.

Den største betydning af Anden Afdeling hidrører naturligvis fra den kendsgerning, at et kolossalt kildemateriale, der hidtil ikke har været tilgængeligt for forskningen, nu foreligger frit tilgængeligt og tilmed i forbilledligt redigerede udgaver. Arbejdet med udgivelsen af manuskriptet fra 1861-63 har således allerede givet anledning til en lang række publikationer af høj kvalitet.⁴³

⁴⁰ Kapitel 1 og tillægget hertil fra første oplag af *Das Kapital*, bd. 1, Hamburg 1867, findes i en dansk oversættelse i Karl Marx: *Vare - Penge - Kapital...*, op.cit., pp. 27-113.

⁴¹ Roland Nietzold und Hannes Skambraks: "Die Zweite Abteilung der MEGA", i: Roland Nietzold, Hannes Skambraks und Günter Wermusch (red.): *...unsrer Partei einen Sieg erringen. Studien zur Entstehungsgeschichte des "Kapitals" von Karl Marx. Ein Sammelband*, Berlin 1978, pp. 52-65.

⁴² Jvf. f.eks. Roman Rosdolsky: *Zur Entstehungsgeschichte des Marxschen "Kapital". Der Rohentwurf des "Kapital" 1857-1858*, Frankfurt am Main 1968. - Hans-Georg Backhaus: "Zur Dialektik der Wertform", i Alfred Schmidt (red.): *Beiträge zur marxistischen Erkenntnistheorie*, Frankfurt am Main 1969, pp. 128-152. - Helmut Reichelt: *Zur logischen Struktur des Kapitalbegriffs bei Karl Marx*, Frankfurt am Main 1970.

⁴³ Jvf. de mange bidrag i *Marx-Engels-Jahrbuch* samt f.eks. Roland Nietzold, Hannes Skambraks und Günter Wermusch (red.): *...unsrer Partei einen Sieg erringen. Studien zur Entstehungsgeschichte des "Kapitals" von Karl Marx. Ein Sammelband*, Berlin 1978. - Manfred Müller: *Auf dem Wege zum*

Dertil kommer, at de værker, der har været tilgængelige, nu foreligger i samme fremragende redigerede skikkelse. Man må antage, at dette vil bidrage til at højne standarden i de udgaver, der henvender sig til et bredere publikum.

Ved at samle forarbejderne til *Das Kapital* sammen med de successive, af Marx og Engels autoriserede udgaver af *Das Kapital* inden for rammerne af én særskilt afdeling giver MEGA's Anden Afdeling dels overblik over, dels mulighed for dyb indsigt i tilblivelsen af Marx' hovedværk. Vi har dermed fået hidtil uanede muligheder for at kigge Marx over skulderen og lære af hans metode.

Kjeld Schmidt

"Kapital". Zur Entwicklung des Kapitalbegriffs von Marx in den Jahren 1857-1863, Berlin 1978. - Wolfgang Jahn und Manfred Müller (red.): *Der zweite Entwurf des "Kapitals"*. Analysen · Aspekte · Argumente, Berlin 1983.